DOMSTOLENS DOM
25. oktober 1988 *

I sag 312/86,

Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber, ved Joseph Griesmar, Kommissionens Juridiske Tjeneste, og med valgt adresse i Luxembourg hos Gerogios Kremlis, Kommissionens Juridiske Tjeneste, Jean Monnet-bygningen, Kirchberg,

sagsøger,

mod

Den Franske Republik, ved Gilbert Guillaume, bistået af Claude Chavance, og med valgt adresse i Luxembourg på Den Franske Ambassade,

sagsøgt,

angående en påstand om, at Den Franske Republik ikke har overholdt de forpligtelser, som påhviler den i henhold til EØF-Traktaten, idet den ikke inden for fristen i artikel 9, stk. 1, i Rådets direktiv 76/207 af 9. februar 1976 har iværksat de nødvendige foranstaltninger for at sikre direktivets fuldstændige og korrekte gennemførelse, men har vedtaget artikel 19 i lov nr. 83-635 af 13. juli 1983,

har

DOMSTOLEN,

sammensat af præsidenten O. Due, afdelingsformændene R. Joliet og T. F. O'Higgins, dommerne F. A. Schockweiler, J. C. Moitinho de Almeida og G. C. Rodríguez Iglesias,

generaladvokat: Sir Gordon Slynn
justitssekretær: fuldmægtig B. Pastor

* Processprog: Fransk.

på grundlag af retsmøderapporten og efter mundtlig forhandling den 22. juni 1988,

og efter at generaladvokaten har fremsat forslag til afgørelse i retsmødet den 21. september 1988,

afsagt følgende

Dom

1 Ved stævning, indgivet til Domstolens Justitskontor den 12. december 1986, har Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber i medfør af EØF-Traktatens artikel 169 anlagt sag med påstand om, at det statueres, at Den Franske Republik ikke har overholdt de forpligtelser, som påhviler den i henhold til Traktaten, idet den ikke inden for den fastsatte frist har iværksat de nødvendige foranstaltninger for at sikre den fuldstændige og korrekte gennemførelse af Rådets direktiv 76/207 af 9. februar 1976 om gennemførelse af princippet om ligebehandling af mænd og kvinder, for så vidt angår adgang til beskæftigelse, erhvervsuddannelse, forfremmelse samt arbejdsvilkår.

2 I henhold til ovennævnte direktiv 76/207's (herefter benævnt »direktivet«) artikel 5, stk. 2, litra b), træffer medlemsstaterne de nødvendige foranstaltninger til, »at de bestemmelser i kollektive overenskomster, som er i modstrid med princippet om ligebehandling... anses som ugyldige, kan erklæres ugyldige eller ændres«. Direktivets artikel 9 bestemmer, at medlemsstaterne iværksætter de administrativt eller ved lov fastsatte bestemmelser, der er nødvendige for at efterkomme direktivet inden tredive måneder efter dets meddelelse. For Frankrigs vedkommende udløb denne frist den 12. august 1978.

3 For at sikre gennenmførelsen af direktivet i Frankrig udstedtes lov nr. 83-635 af 13. juli 1983 (JORF af 14.7.1983, s. 2176), der ændrede code du travail (lov om arbejsmarkedsforhold) og af code pénal (straffelov) med hensyn til faglig ligestilling af kvinder og mænd. Lovens artikel 1 har ændret artikel L 123-2 i code du

travail, der nu foreskriver, at bestemmelser i kollektive overenskomster, kollektive aftaler eller arbejdskontrakter, der, uanset hvordan, giver en eller flere lønmodtagere en fordel på grundlag af køn, er ugyldige, medmindre de vedrører graviditet, amning og barselsorlov.

4 Artikel 19, stk. 1, i samme lov, foreskriver imidlertid, at ovennævnte bestemmelse i code de travail ikke er til hinder for anvendelsen af sædvaner, bestemmelser i arbejdsaftaler, kollektive aftaler og overenskomster, der er i kraft på tidspunktet for lovens bekendtgørelse, og som giver særlige rettigheder til kvinder. Ifølge artiklens stk. 2 skal arbejdsgivere, arbejdsgiverorganisationer og lønmodtagernes organisationer »ved kollektiv forhandling tilstræbe at bringe sådanne bestemmelser i overensstemmelse« med de i loven nævnte artikler fra code du travail.

5 Kommissionen finder, at den i artikel 19 indeholdte undtagelse fra ordningen i lov nr. 83-635 er udtryk for, at de franske myndigheder tilsidesætter de forpligtelser, der er indeholdt i direktivet. Den franske regering hævder derimod, at undtagelsen er forenelig med direktivet.

6 Vedrørende retsreglerne i øvrigt, sagens forhistorie samt parternes anbringender og argumenter henvises til retsmøderapporten. Disse omstændigheder omtales derfor kun i det følgende, såfremt det på de enkelte punkter er nødvendigt for forståelsen af Domstolens argumentation.

7 Den franske regering har i det væsentligste anlagt to synspunkter. Det hævdes først og fremmest, at de i artikel 19 i den franske lov nr. 83-635 omhandlede særlige rettigheder til kvinder skyldes et ønske om at beskytte kvinder og at sikre deres faktiske ligestilling med mænd, og at disse rettigheder således ikke medfører forskellige arbejdsbetingelser. Det gøres endvidere gældende, at ordningen med fornyet gennemgang af bestemmelser om kvinders særlige rettigheder er i overensstemmelse med direktivet, og at det er den eneste hensigtsmæssige måde inden for fransk arbejdsret. Disse to synspunkter skal undersøges nærmere.

Kvinders særlige rettigheder

8 Kommissionen har, uimodsagt af den franske regering, anført, at der ved de særlige rettigheder til kvindelige arbejdstagere, der forekommer i de kollektive aftaler, især sigtes til forlænget barselsorlov, nedsat arbejdstid, for eksempel for kvinder, der er fyldt 59 år; nedsat pensionsalder; orlov ved børns sygdom, tillæg af feriedage per barn; en fridag ved skolestart; nogle timers fri i forbindelse med Mors dag; pauser for kvinder, der arbejder med hulkort, skriver på maskine eller passer omstillingsbord; tillæg ved beregningen af pension ved andet barn; og særlige tilskud til mødre, der har udgifter til vuggestue eller børnepasning.

9 Kommissionen har anført, at visse af disse særlige rettigheder kan falde under direktivets undtagelser, der ifølge artikel 2, stk. 3, og 4, henholdsvis omhandler foranstaltninger til beskyttelse af kvinder, især for så vidt angår graviditet og moderskab, og foranstaltninger til fremme af lige muligheder for mænd og kvinder. Den har dog gjort gældende, at den franske lovgivning ved sin generelle affattelse i strid med direktivet gør det muligt at opretholde forskelligheder i behandlingen af mænd og kvinder i et uafgrænset tidsrum.

10 Den franske regering har først anført, at ifølge fransk forfatningsret er kvinden i lovmæssig henseende inden for ethvert område tilsikret samme rettigheder som manden. Særlige rettigheder for kvinder betragtes dog som foreneligt med princippet om ligestilling, når disse særlige rettigheder skyldes beskyttelseshensyn. Den franske regering har gjort gældende, at direktivet skal fortolkes på samme måde, og at dette synspunkt finder støtte i direktivets artikel 2, stk. 3 og 4.

11 Den franske regering har endvidere anført, at hverken direktivet eller princippet om ligebehandling af mænd og kvinder tilsigter at ændre familiemønstret eller de faktiske forpligtelser ægtefællerne imellem. De særlige rettigheder for kvindelige

arbejdstagere, der er fastsat i de kollektive aftaler, er netop indsat af hensyn til de faktiske forhold i størsteparten af de franske husholdninger. Endvidere råder medlemsstaterne på dette punkt over et skøn ved direktivets gennemførelse.

12 Domstolen skal fremhæve, at princippet om ligebehandling, der i henhold til direktivets artikel 5, stk. 2, litra b), skal bringes i anvendelse i kollektive overenskomster, ifølge artikel 2, stk. 1, indebærer, »at der ikke finder nogen forskelsbehandling sted på grundlag af køn«. Stykkerne 3 og 4 i artikel 2 præciserer, at direktivet hverken er til hinder for bestemmelser om beskyttelse af kvinder, særlig i forbindelse med graviditet og moderskab, eller for foranstaltninger til fremme af lige muligheder for mænd og kvinder, særlig ved at afhjælpe de faktiske uligheder, som påvirker kvindernes muligheder inden for direktivets område.

13 Undtagelsen i artikel 2, stk. 3, omhandler især graviditet og moderskab. Domstolen har i sin dom af 12. juli 1984 (Hofmann, 184/83, Sml. s. 3047) udtalt, at beskyttelsen af kvinden for så vidt angår moderskabet har til formål at beskytte det særlige forhold mellem moderen og barnet i perioden efter graviditeten og fødslen ved at undgå, at forholdet forstyrres ved, at moderen samtidig udøver sit erhvervsarbejde og derved udsættes for en dobbeltbelastning.

14 Det følger såvel af det generelle ordvalg i den franske lovgivning, der vedrører opretholdelse af enhver bestemmelse, der giver »særlige rettigheder til kvinder«, som de eksempler på særlige rettigheder, der er omtalt i sagsmaterialet, at de omtvistede bestemmelser ikke kan begrundes i artikel 2, stk. 3. Som visse af eksemplerne nemlig viser, angår de særlige rettigheder, der er i kraft, også beskyttelse af kvinder i kraft af, at de er ældre arbejdstagere eller forældre, hvilket både mandlige og kvindelige arbejdstagere kan være.

15 Den i artikel 2, stk. 4, fastsatte undtagelse har det præcise og afgrænsede formål at skulle give hjemmel til foranstaltninger, der tilsyneladende er diskriminerende, men som faktisk fjerner eller reducerer de uligheder, der reelt er i samfundet. Der er imidlertid intet i sagsmaterialet, der tillader den konklusion, at en almindelig op-

retholdelse af særlige rettigheder til kvinder i kollektive overenskomster kan falde under den i denne bestemmelse omhandlede situation.

16 Den franske regering har således ikke påvist, at den ulige behandling, der er genstand for sagen, og som den har vedkendt sig, er inden for direktivets rammer.

Kollektiv forhandling

17 Kommissionen har anført, at efter artikel 19, stk. 2, i den føromtalte franske lov nr. 83-635 er det muligt at opretholde diskriminerende forhold i et ubestemt tidsrum, og forskelsbehandlingens ophævelse er overladt til arbejdsmarkedets parter. Loven selv har ingen fremgangsmåde til at afhjælpe de eventuelt utilstrækkelige resultater, der opnås ved de kollektive forhandlinger.

18 Den franske regering har i første række gjort gældende, at som det franske samfund er indrettet, vil det være vanskeligt ved et lovindgreb umiddelbart at afskaffe de rettigheder, som arbejdsmarkedets parter er nået frem til gennem deres hidtidige forhandlinger. Kollektive forhandlinger vil være det mest relevante til at bringe de omhandlede bestemmelser i overensstemmelse med princippet om ligebehandling, da forhandlinger er bedre egnet end lovgivning til at påvirke de involverede parters handlemåde og derved tilendebringe al diskrimination.

19 Den franske regering har i anden række gjort gældende, at de landsdækkende kollektive overenskomster for de enkelte fag er underlagt en godkendelsesordning, i kraft af hvilken overenskomsten kan udvides til hele den pågældende branche. De diskriminerende bestemmelser vil kunne afskaffes ad denne vej.

20 På Domstolens forespørgsel har den franske regering oplyst, i hvilket omfang de kolletive overenskomster i praksis er blevet genforhandlet i henhold til lov nr. 83-635, artikel 19, stk. 2. Det fremgår heraf, at i perioden 1983-1987 blev 16 kollektive overenskomster, heraf elleve landsdækkende, genforhandlet på denne bag-

grund. Disse tal er meget beskedne i forhold til det antal kollektive overenskomster, der årligt indgås i Frankrig. (1983: 1 050 brancheoverenskomster og 2 400 virksomhedsaftaler). Kravet om godkendelse af kollektive overenskomster og myndighedernes mulighed for at udvide deres anvendelsesområde har således ikke ført til hurtige genforhandlinger.

21 Det er i lyset af disse kendsgerninger, at man må vurdere den franske regerings synspunkt, ifølge hvilket kollektiv forhandling er den eneste måde at afskaffe de omhandlede særlige rettigheder på.

22 Hertil er det tilstrækkeligt at bemærke, at selv om dette synspunkt måtte være rigtigt, kan man ikke hermed forsvare en national lovgivning, som flere år efter udløbet af fristen for gennemførelsen af direktivet overlader arbejdsmarkedets parter at ophæve visse former for forskelsbehandling, uden at der er fastsat en frist for gennemførelsen af denne forpligtelse.

23 Det følger af det anførte, at den franske regerings argument om, at det er arbejdsmarkedets parter, der gennem kollektive forhandlinger skal afskaffe de særlige rettigheder for kvinder, ikke tages til følge.

24 Det må således konstateres, at Den Franske Republik har tilsidesat sine forpligtelser efter Traktaten, idet den ikke inden for den fastsatte frist har truffet alle de foranstaltninger, der er nødvendige med henblik på den fuldstændige gennemførelse af direktiv 76/207.

Sagens omkostninger

25 I henhold til procesreglementets artikel 69, stk. 2, dømmes den part, der taber sagen, til at afholde sagsomkostningerne. Da sagsøgte har tabt sagen, bør denne afholde sagsomkostningerne.

På grundlag af disse præmisser

udtaler og bestemmer

DOMSTOLEN

1) **Den Franske Republik har tilsidesat sine forpligtelser efter Traktaten, idet den ikke inden for den fastsatte frist har truffet alle de foranstaltninger, der er nødvendige med henblik på den fuldstændige gennemførelse af direktiv 76/207 om gennemførelse af princippet om ligebehandling af mænd og kvinder, for så vidt angår adgang til beskæftigelse, erhvervsuddannelse, forfremmelse samt arbejdsvilkår.**

2) **Den Franske Republik betaler sagens omkostninger.**

Due Koopmans Joliet

O'Higgins Schockweiler Moitinho de Almeida Rodríguez Iglesias

Afsagt i offentligt retsmøde i Luxembourg den 25. oktober 1988.

J.-G. Giraud
Justitssekretær

O. Due
Præsident